

УДК 37+159.922.763:314.151.3-053
DOI: 10.24144/2524-0609.2023.52.186-189

Розлуцька Галина Миколаївна
доктор педагогічних наук, професор
кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
grozlutka@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-9062-5466>

ВИМУШЕНЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. Метою статті є аналіз основних причин девіантної поведінки дітей та підлітків, з'ясування впливу вимушеного переселення в умовах війни на девіації у неповнолітніх; обґрунтувати значення організації освітнього середовища з урахуванням полікультурності здобувачів освіти. У дослідженні використано аналітичні методи для пошуку та відбору сучасних досліджень щодо впливу війни на дітей та підлітків, здійснення аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду профілактики девіантної поведінки переселенців, синтез наукових ідей та їх структуризація. Здійснено узагальнення ідей науковців та власного педагогічного досвіду, інтерпретовано результати, зроблено висновки. Девіантна поведінка дітей і підлітків в умовах вимушеного переселення стає через війну є перешкодою для повноцінної соціалізації у поліетнічному соціумі, а відтак потребує пошуку нових механізмів і засобів профілактики. Ефективним засобом профілактики девіантної поведінки визначено освітнє середовище насичене полікультурним змістом та цінностями. У полікультурному освітньому середовищі толерантність виконує роль універсального інструменту взаємодії носіїв різних культур. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці педагогічного інструментарію профілактики девіантної поведінки підлітків у полікультурному освітньому середовищі.

Ключові слова: девіантна поведінка, профілактика, вимушене переселення, війна, діти і підлітки, освітнє середовище, полікультурність.

Вступ. Війна російської федерації проти України призвела до тимчасової окупації частини територій та вимушеного переміщення українського населення із зони конфлікту. За повідомленням Укрінформ після року активної фази війни в Україні налічується 7 мільйонів внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з них понад 1 мільйон – це діти, приблизно стільки ж українців – емігрували за кордон [2]. Незважаючи на зусилля органів влади усіх рівнів, волонтерів, громади, благодійників щодо підтримки і створення для ВПО прийнятних умов проживання болісним залишається процес адаптації до нових реалій життя.

Втративши раніше набуті соціальні зв'язки, ВПО потрапляють у нові умови, інше культурне середовище. В основному місцем тимчасового проживання вихідці із півдня та сходу України обирають більш безпечні західні регіони, а саме: Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Закарпатську, Тернопільську, Хмельницьку, Рівненську, Волинську області.

Перебуваючи в різні історичні періоди у складі різних держав основну частину населення східних та південноукраїнських територій складають українці та росіяни, частка інших народів невелика. Українське західне прикордоння стало місцем компактного проживання представників різних національностей. При домінуванні українців значну кількість населення становлять поляки, угорці, румуни, молдавани, роми, словаки, чехи, євреї, німці, вірмени, татари, чуваші, азербайджанці, узбеки, грузини, болгарини, литовці, марійці, осетини, латиші, греки, корейці та ін. [2]. Кожна із західних областей характеризується строкатою етнічною палітрою, окрім того, збереглися території проживання представників переважно однієї національної меншини за незначної частки інших, до прикладу: румунської або молдавської, ромської – у Чернівецькій області, угорської, румунської, словацької, німецької – у Закарпатській, польської – у Львівській, чеської – у Волинській області. Таким чином, у результаті дії історичних та суспільно-політичних чинників, які визначили особливості національного складу населення регіонів утворилося полікультурне середовище, яке відображається у мові, релігії, традиціях, побуті, мистецтві, правилах поведінки тощо.

Вимушене переселення негативно впливає соціалізацію ВПО, спостерігається невідповідність раніше набутих стереотипів, цінностей, світоглядних позицій з очікуваннями місцевого населення, установлені у західноукраїнському соціумі правилами та нормами. Реакція на пережитий страх, втрату житла, зміну оточення, руйнування планів на майбутнє тощо проявляється у девіантній поведінці. В силу вікових психофізичних особливостей найбільш акцентуовані девіації виникають у поведінці підлітків. Проблема девіантної поведінки підлітків у тому, що без профілактики, усунення зовнішніх та внутрішніх причин, чинників та умов, що її викликають згодом перетворюється у правопорушення і злочини.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема девіантної поведінки дітей і підлітків перебуває у площині міждисциплінарних досліджень у зв'язі із її багатоаспектністю. Найбільшу наукову цінність становлять праці філософські праці Е.Дюркгейма [3] та Т.Герасимів [4; 5]. Наукові розвідки О.Ф.Яцини [8] дають розуміння психологічних механізмів виникнення девіацій у дітей та підлітків в умовах війни. В дослідженнях Р.Козубовського, О.Шелевер [7] визначено особливості профілактичної роботи при девіаціях у поведінці неповнолітніх. Напрацювання З.Мигалини [10] та Л.Сідун [11] розкривають особливості зарубіжного досвіду створення полікультурного освітнього середовища.

Мета статті: проаналізувати основні причини девіантної поведінки дітей та підлітків, з'ясувати вплив вимушеного переселення в умовах війни на девіації у неповнолітніх, обґрунтувати значущість організації освітнього середовища з урахуванням полікультурності здобувачів освіти.

Методи дослідження: аналітичні методи використано для пошуку та відбору сучасних досліджень щодо впливу війни на дітей та підлітків, здійснення аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду профілактики девіантної поведінки переселенців, синтез наукових ідей та їх структуризація. Здійснено узагальнення ідей науковців та власного педагогічного досвіду, інтерпретовано результати, зроблено висновки.

Виклад основного матеріалу. Проблема девіантної поведінки особистості при різкій зміні звич-

них умов життя вимагає міждисциплінарних дискусій науковців різних напрямів, оскільки аспектується у галузі педагогіки, психології, медицини, соціології, девіантології, культурології, етнології, релігієзнавства та ін. Методологічне підґрунтя нашого дослідження розроблено засновником сучасної девіантології Е.Дюркгеймом (1858-1917). Значущими вважаємо узагальнення щодо ціннісних девіацій у результаті швидких суспільних трансформацій, криз, катастроф, конфліктів. Важливим видається висновок про те, що у разі невідповідності між культурними цінностями, які декларуються та офіційно визнаними засобами досягнення цих цінностей в суспільстві виникає беззаконня [3, с.357].

Термінологічний апарат нашого дослідження у наукових джерелах представлено достатньо широко, оскільки девіантна поведінка є предметом дослідження науковців різних галузей науки. Відтак, не існує єдиного визначення терміну або класифікації її видів девіантної поведінки. Аналіз публікацій останніх років дає нам підстави стверджувати, що дослідники послуговуються близькими за значеннями термінами для окреслення феномену «девіантна поведінка», в залежності від наукового напрямку поняттями – порушення, відхилення, антисоціальна, патологія, деривація, перверсія та ін.

Доцільним у контексті окресленої проблеми вважаємо визначення Т.Герасимів, в якому охарактеризовано девіантну поведінку як вчинок або дію людини (групи людей), що не відповідає офіційно встановленим (формальні, правові норми) або ж таким, що фактично сформувалися (існуючі норми моралі, звичаї, традиції) в даному суспільстві (культури, субкультури, групи) нормам і очікуванням [4, с.176].

Позиції науковців щодо девіантної поведінки є однозначними щодо визнання складності самого явища, причин, які його спричиняють, механізмів і засобів профілактики. Зокрема, Т.Герасимів вказує на розбалансування фізичного, психічного та психологічного здоров'я через соціальну незрілість, психофізіологічні особливості, прагнення нових відчуттів, бажання незалежності. Подібний сплав біологічних і соціальних чинників ускладнює соціальну адаптацію підлітків у суспільстві при умови зниженні рівня моралі (втраті цивілізованості) впродовж різних проміжків часу, як результат руйнування балансу між хаосом та порядком. Науковець рекомендує визначати причини девіацій у поведінці підлітків аналізуючи умови існування суспільних систем, зокрема: час, обстановку, соціальні кризи, конфлікти та ін. [5, с.217-218].

Натомість О.Бурлака вбачає причини девіантної поведінки неповнолітніх у прогалинах в освіті та вихованні, внаслідок чого формуються стійкі психологічні властивості, які сприяють вчиненню не схвалюваних суспільством дій. Серед проявів дезадаптації в підлітковому віці дослідниця називає поглиблення негативного відношення до освіти взагалі, нехтування нормами і правилами, встановленими в освітньому закладі, прояви асоціальних тенденцій у діях [6, с.95]. Розвинута ця ідея у публікації Р.Козубовського, О.Шелевер про те, що суть прояви девіантної поведінки дітей і підлітків в освітньому середовищі можуть бути ліквідовані в результаті спільних зусиль педагогів, психологів, медиків та інших фахівців. Боротьба з девіантною поведінкою не може зводитись до заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин і умов відхилення або покарань, а потребує розробки нових ефективних підходів до корекції та профілактики, оскільки діапазон девіантної поведінки широкий: від конфліктності та асоціальних вчинків до кримінальних дій [7, с.100].

Військові виклики провокують появу нових форм девіанцій у дітей та підлітків. За даними О.Яцини на сьогодні в Україні вже 75% дітей зазнали травматизації психіки на тлі війни, тобто три чверті

українських дітей демонструють симптоми травматизації психіки. Аналіз досвіду країн, які постраждали від збройних конфліктів (Пакистан, Афганістан, Балкани, Камбоджа, Чечня, Ірак, Ізраїль, Ліван, Палестина, Руанда, Шрі-Ланка, Сомалі та Уганда) дозволив науковиці зробити висновок, що чим довше триває конфлікт, тим серйозніші негативні наслідки для психічного здоров'я. Діти та підлітки, які пережили війну характеризуються тривожністю, посттравматичними стресовими розладами, депресіями, дисоціативними розладами (добровільна соціальна ізоляція, деперсоналізація, дереалізація, небажання розмовляти, кататонічний синдром), поведінковими розладами (агресія, асоціальна і злочинна поведінка, схильність до насильства) [7].

Зі зміною місця проживання, навіть у мирний час, через обмежені можливості у вирішенні життєвих потреб, втрату житла, необлаштований побут, відсутність звичного близького оточення у переважній більшості підлітків виникає стрес через нові почуття невпевності, безпорадності, напруженості, озлобленості, тривожності, агресивності, стан безперервного стресу, конфліктності.

Організм людини використовує стрес для захисту від будь-яких фізичних (біль, холод, спека, пошкодження тощо) або психологічних загроз. Стрес змушує організм діяти з метою захисту. Проте довготривале перебування у стані стресу шкідливе. У дітей і підлітків, які мають посттравматичний стресовий розлад нервова система не повертається до норми і продовжує перебувати у стані збудження. Будь-які нагадування про травматичну подію викликають зростання збудження та повертають знову у ситуацію травми, провокуючи нав'язливі спогади, зростання тривоги і людина продовжує реагувати так, ніби небезпека і досі присутня в її житті. Вона може бути агресивною, вибуховою у відповідь на незначні подразники або, навпаки, перебувати у страху та паніці, плакати та відчувати тривогу. Нові, некомпартні обставини у освітньому середовищі викликають девіантну поведінку.

Актуальними у розрізі проблематики нашого дослідження є з'ясування взаємозв'язків національної самоідентифікації і психологічного потенціалу в підлітковому віці. Важливою у цьому контексті видається нам думка дослідників Н.В.Фролова, Н.В.Грисенко, Г.В.Ільїна про те, що у перебіг кризи ідентичності характерної для підлітків визначається мірою реалізації самовизначення, національного самоусвідомлення. В їх дослідженні доведено, що підлітки з високим рівнем сформованості національного самоусвідомлення мають високий психологічний потенціал особистості, зокрема: життєстійкість, усвідомленість життя й самоактуалізація [9, с.77].

Зазначимо, що девіації можуть трактуватися позитивні, негативні або нейтральні. Позитивні девіації слугують каталізатором розвитку. Негативні девіації у поведінці пов'язують з недостатнім освітнім впливом, відсутністю контролю (самоконтролю), зухвалістю, ігноруванням вимог, недисциплінованістю, безкарністю, конфліктністю, аморальних діях тощо. Отже, можемо резюмувати, що національне самоусвідомлення, як різновид соціального визначення ставлення підлітка до себе як представника певної національності та позитивно впливає на процес соціалізації в умовах полікультурного соціуму.

Часто культурна неоднорідність освітніх колективів, у які потрапляють внутрішньо переміщені підлітки стає приводом для порушення емоційних відношень з представниками інших світоглядних позицій, уподобань або традицій, яке проявляється в асоціальних діях, жорстокості, агресивності, тощо, загалом – до девіантної поведінки. До формування девіантної поведінки вимушено переселених осіб підліткового віку призводить відсутність соціально-

го досвіду поведінки в нових умовах невідомої соціокультурної ситуації.

Аналіз психологічних англійських досліджень дав підстави З. Мигалині виокремити найбільш поширені прояви відхилень у девіантній поведінці підлітків: агресія, низька успішність, напружені стосунки з однолітками й учителями; відсутність інтересу до навчання і подальшої професійної діяльності. Будучи об'єктом прискіпливої уваги оточуючих підлітків, в силу певних чинників (наприклад: у місцевих підлітків поділ на «своїх» і «чужих» вже сформувався раніше, маргінальна стратегія адаптації тощо) не можуть порозумітись із оточуючими, стають об'єктом негативних стереотипів і нападок з боку місцевих, і як наслідок опиняються у ситуації соціальної ізоляції й ігнорування. [10, с. 119].

Підкреслимо, що девіантна поведінка підлітків складається в умовах комплексного впливу низки чинників, серед яких вагомими є незавершеність процесу формування особистості, негативний вплив, некомфортні умови, залежність від найближчого оточення і прийнятих у ньому ціннісних орієнтацій. У цьому дослідженні наша увага фокусується саме у площині ціннісних орієнтацій раніше сформованих у підлітків, які суперечать полікультурним цінностям, характерним для поліетнічного суспільства. У наших попередніх дослідженнях доведено, що забезпечити організацію комфортної життєдіяльності представників різних національностей у процесі здобуття освіти може спеціально організоване освітнє полікультурне середовище, яке синтезує ряд умов для ефективної соціалізації та розвитку особистісних цінностей дитини [12, с.166].

Зауважимо, що полікультурне освітнє середовище як складова, соціуму, освітнього середовища представляє сукупність усіх умов життя з урахуванням етнічних особливостей місця проживання, що виражаються у світогляді людей, їх поведінці, народних традиціях, обрядах, звичаях, фольклорі, святах, побуті і та ін., формує полікультурну особистість – носія своєї національної культури; людину, здатну привласнювати й засвоювати традиції, культуру, мову, цінності інших націй [11, с.189-189].

Вищенаведене підтверджено результатами дослідження проблеми полікультурної освіти Л.Сідун, які доводять що умовах багатокультурного світу й поліетнічного американського суспільства полікультурне середовище стає невід'ємною частиною освітнього простору. Воно містить у собі культурологічні, етноісторичні знання, розуміння важливості культурного плюралізму, вміння виділяти й вносити в зміст загальної освіти ідеї, що відображають культурне різноманіття світу, а також вміння організувати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур у часі і просторі. В переважній більшості освітніх закладів

в США успішно функціонує полікультурне освітнє середовище, яке в основному складається з кількох компонентів, а саме: просторово-семантичний (архітектура навчального закладу, дизайн інтер'єру, символи та інша інформація); змістово-методичний (концептуальні підходи до організації освітнього процесу, навчальні програми і плани; педагогічний інструментарій); комунікативно-організаційний (національні особливості учасників освітнього процесу, їх цінності, установки, стиль спілкування тощо) [11, с.12].

Таким чином, втілення принципу полікультурності у освітньому середовищі розглядається нами як засіб профілактики девіантної поведінки підлітків, носіїв різних культур. Оскільки ідеологія полікультурності передбачає створення відкритого суспільства, в якому представники різних соціальних, культурних, етнічних груп мають рівні можливості для саморозвитку, самоактуалізації з повагою до унікального культурного походження. Домінуючими цінностями такого освітнього середовища вважаємо такі: визнання рівності кожного без огляду на відмінності, взаємоповагу, готовність до співпраці. Універсальним інструментом взаємодії між представниками різних національностей, віросповідань, уподобань, традицій, світоглядних орієнтацій вважаємо толерантність.

Полікультурне освітнє середовище забезпечить ефективність профілактики девіантної поведінки вимушено переселених підлітків тільки за умов врахування усього комплексу причин їх виникнення, а саме: соціально-економічних, психологічних, медико-біологічних, тощо. Профілактика як вид діяльності, спрямований на запобігання девіантної поведінки підлітків та її небезпечних наслідків має ґрунтуватись на принципах попередження, системності та взаємодії.

Висновки. Війна розпочата Російською Федерацією на території України призвела людських жертв, соціально-економічних втрат, спричинила девіації та поведінкові розлади у значній кількості українців. Девіантна поведінка дітей і підлітків в умовах вимушеного переселення стає перешкодою для їх повноцінної соціалізації у новому поліетнічному соціумі, а відтак потребує пошуку нових механізмів і засобів профілактики. Ефективним засобом профілактики девіантної поведінки визначено освітнє середовище насичене полікультурним змістом та цінностями (визнання рівності кожного без огляду на відмінності, взаємоповагу, готовність до співпраці). У полікультурному освітньому середовищі толерантність виконує роль універсального інструменту взаємодії носіїв різних культур. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці педагогічного інструментарію профілактики девіантної поведінки підлітків у полікультурному освітньому середовищі.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувались при написанні цієї роботи.

Список використаної літератури

1. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3593565-minreintegracii-nazvalo-oblasti-aki-prijnali-najbilse-pereselenciv.html> (дата звернення 28.09.2022).
2. Всеукраїнський перепис населення. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/2020> (дата звернення 28.09.2022).
3. Дюркгейм Э. Самоубийство. Социологический этюд. Пер. с фр. В.А.Луков. СПб.: Союз,1998. 496 с.
4. Гарасимів Т.З. Історіографічні дослідження проблеми девіантної поведінки: тенденції та напрямки. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. № 850. С.173–181.
5. Гарасимів Т. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.

6. Бурлака О. Особливості девіантної поведінки у дітей підліткового віку. Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. 2021. № 21. С.94–98.
7. Козубовський Р., Шелевер О. Профілактика девіантної поведінки молодших школярів. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2019. Вип. 2 (45). С.99–103.
8. Яцина О. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. Наукові перспективи. 2022. № 7 (25). С.554–567.
9. Фролова Н., Грисенко Н., Ільїна Г. Характер зв'язку етнічної ідентичності і психологічного потенціалу в підлітковому віці. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Психологія. 2016. Вип.22. С.70–78.
10. Мигалина З. Організація навчально-виховної роботи з дітьми-мігрантами в США. дис. ... док. філ. зі спец : 011 Освітні, педагогічні науки (01 – Освіта/Педагогіка). Ужгород, 2022. 257 с.
11. Сідун Л. Розвиток полікультурної освіти у вищій школі США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2021. 23 с.
12. Розлуцька Г. Ідеї полікультурності у контексті сучасного українського виховання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2004. Вип.7. С.163–166.

References

1. Ukrinform (2022). <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3593565-minreintegracii-nazvalo-oblasti-aki-prijnali-najbilse-pereselenciv.html> [in Ukrainian]
2. Vseukrainskyi perepys naselennia [All-Ukrainian population census]. (2022). <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/2020> [in Ukrainian]
3. Diurkheim, E. (1998). *Samoubyystvo. Sotsyolohycheskyi etiid* [Suicide Sociological study]. Soiuz. [in Russian].
4. Harasymiv, T. (2016). *Istoriografichni doslidzhennia problemy deviantnoi povedinky: tendentsii ta napriamky* [Historiographic studies of the problem of deviant behavior: trends and directions]. Lvivska politekhnika. [in Ukrainian]
5. Harasymiv, T. (2012). *Pryrodni ta sotsialni determinanty formuvannia deviantnoi povedinky liudyny: filosofsko-pravovyi vymir* [Natural and social determinants of the formation of deviant human behavior: philosophical and legal dimension]. Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].
6. Burlaka, O. (2022). *Osoblyvosti deviantnoi povedinky u ditei pidlitkovoho viku* [Peculiarities of deviant behavior in adolescent children]. University education in Ukraine in the context of integration into the European educational space, 21, 94–98 [In Ukrainian].
7. Kozubovskiy, R.V., & Shelever, O.V. (2019). Profilaktyka deviantnoi povedinky molodshykh shkolariv [Prevention of deviant behavior of younger schoolchildren]. *Scientific Herald of Uzhhorod Universit. Series: Pedagogy. Social Work*, 2 (45), 99–103. [in Ukrainian].
8. Yatsyna, O. (2022). Vplyv viiny na psykhychne zdorovia: oznaky travmatyzatsii psykhyky ditei ta pidlitkiv [The impact of war on mental health: signs of psychological traumatization of children and adolescents]. *Naukovi perspektyvy*, 7 (25), 554–567. [in Ukrainian].
9. Frolova, N., Hrysenko, N., & Ilina, H. (2016). Kharakter zviazku etnichnoi identychnosti i psykholohichnoho potentsialu v pidlitkovomu vitsi [The nature of the relationship between ethnic identity and psychological potential in adolescence]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya: Psykholohiia*, 22, 70–78. [in Ukrainian].
10. Myhalyna, Z. (2022). *Orhanizatsiia navchalno-vykhovnoi roboty z ditymy-migrantamy v USA* [Organization of educational work with migrant children in the USA]. Unpublished PhD dissertation. Uzhhorod, UzhNU. [in Ukrainian].
11. Sidun, L. (2021). *Rozvytok polikulturnoi osvity u vyshchii shkoli USA* [Development of multicultural education in higher education in the USA]. Extended thesis of candidate dissertation. Ternopil. [in Ukrainian].
12. Rozlutska, H. (2004). *Idei polikulturnosti u konteksti suchasnoho ukrainskoho vykhovannia* [Ideas of multiculturalism in the context of modern Ukrainian education]. *Scientific Herald of Uzhhorod Universit. Series: Pedagogy. Social Work*, 7, 163–166. [in Ukrainian].

Статус статті: Отримано: 02.03.2023 Прийнято: 07.04.2023 Опубліковано: 04.05.2023

Rozlutska Halyna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Department of General Pedagogy and High School Pedagogy
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

FORCED RESETTLEMENT AS A FACTOR OF DEVIANT BEHAVIOUR OF CHILDREN AND ADOLESCENTS IN THE MULTICULTURAL ENVIRONMENT

Abstract. The relevance of the publication is determined by military challenges that negatively affect people's behaviour. The risk group consists of children and adolescents who, due to the military conflict, had to adapt to new, unusual conditions due to a change of residence. Despite the efforts of authorities at all levels, volunteers, the community, and benefactors to support and create acceptable living conditions for internally displaced persons, the process of adaptation to new realities of life, a multicultural society, and a different educational environment remains painful. The purpose of the article is to analyze the main reasons for the deviant behaviour of children and adolescents, to find out the impact of forced relocation in the conditions of war on deviance in minors; justify the importance of the organization of the educational environment, taking into account the multiculturalism of the students of education. Analytical methods were used in the research to find and select modern studies on the impact of war on children and adolescents, to analyze the domestic and foreign experience of preventing deviant behaviour of immigrants, synthesis of scientific ideas and their structuring. The ideas of scientists and own pedagogical experience were summarized, the results were interpreted, and conclusions were drawn. The deviant behaviour of children and adolescents in the conditions of forced resettlement becomes an obstacle to full socialization in a multi-ethnic society, and therefore requires the search for new mechanisms and means of prevention. An educational environment saturated with multicultural content and values is defined as an effective means of preventing deviant behaviour. In a multicultural educational environment, tolerance plays the role of a universal tool for the interaction of speakers of different cultures.

Key words: deviant behaviour, prevention, forced resettlement, war, children and adolescents, educational environment, multiculturalism.